

Kvalitetsuppfattningar om utbildningsvetenskap

En intervjustudie

STEFAN THORPENBERG

Juridiska institutionen, Göteborgs universitet

Sammanfattning: För ett antal år sedan slogs de svenska statliga forskningsråden ihop till ett enda och fyra vetenskapsområden skapades, vilket uppgavs underlätta den statliga styrningen av forskningen. Samtidigt bildades inom Vetenskapsrådet en Utbildningsvetenskaplig Kommitté (UVK) som var tänkt att stärka den pedagogiska forskningen. Konstruktionen av ett nytt utbildningsvetenskapligt vetenskapsområde möjliggjorde att många discipliner kunde söka medel från UVK förutom från pedagogik, vilket vållat missnöje bland många pedagogiska forskare. Då omvandlingarna kan tänkas stärka det statliga inflytandet över den pedagogiska forskningen har begreppet transepistemisk arena använts som bakgrund för en intervjustudie av kommittémedlemmar i UVK och pedagogiska forskare. Frågeställningen var om det fanns skillnader i vetenskapssyn hos de berörda beroende på position i forsknings-systemen. Samtidigt ställdes frågor om den generella utvecklingen av forskningen, vilken ofta uttrycks i termer av Mode 2 eller Triple Helix. Nästan alla intervjuade menade att dessa termer inte gällde pedagogisk forskning då denna sedan länge var inordnad i praktisk tillämpning. De klassiska forskningsidealen om relativ autonomi i förhållande till uppdragsgivare och forskarens roll som samhällskritiker var ändå överraskande starka. Enstaka personer gav dessutom uttryck för misstankar om nepotism och oegentligheter i anslagstilldelningen.

Föreliggande artikel är en studie av kvalitetsuppfattning bland svenska forskare inom pedagogik och utbildningsvetenskap. Bakgrunden och motivet för studien är att förutsättningarna för den traditionella pedagogiska forskningen förändrats under de senaste åren, och att denna utveckling är viktig att följa. För de läsare som inte är närmare bekanta med denna utveckling följer en kortare beskrivning av de senaste årens förändringar av utbildningsvetenskapen och dess samband med en generell förändring av förutsättningarna för den svenska universitetsforskningen.

En statlig utredning SOU 1999:63 föreslog en utvidgning av den hävdvunna pedagogiska forskningsdisciplinen genom att ett nytt vetenskapsområde bildades med benämningen *utbildningsvetenskap*. Orsaken var, konstaterade utredningen, att forskningen inom lärarutbildningen var mycket svag och att det i princip saknades finansiering av forskning för området. Man

pekade också på ett praktiskt problem med den pedagogiska forskningen, då den saknade den verksamhetsanknytning som till exempel kliniskt medicinska forskare, teknologer och odontologer ofta har. De kliniskt medicinska forskarna kan kombinera sitt dagliga arbete med patienter med forskning, och både använda material som kommer ur detta och sedan föra tillbaka forskningsrön till den kliniska praktiken.

Under några decennier har lärare utbildats till praktiskt verksamma inom sitt respektive område, men har gått till en pedagogisk institution för att forskarutbildas. Först efter en doktorsexamen har han eller hon kunnat återvända till sin praktiska verksamhet som lärare inom sitt ursprungliga område för att tillämpa sina nyvunna färdigheter – eller valt att stanna kvar vid den pedagogiska institutionen, och då ofta utan den nära kontakten med sin ursprungliga verksamhet. Det ska sägas att den bild som ges av utredningen är tämligen summarisk då lärarutbildningarna tidigare har haft en liknande »klinisk» orientering, Försöks- och demonstrationsverksamheten (FoD), där man växlade mellan forskning-utvecklingsarbete och undervisning, men denna inriktning försvann i reformerna under slutet av seklet. Denna artikel är dock ingen historisk studie av dessa förhållanden utan fokuserar på de senaste årens förändringar.

Utredningen nämnde också att pedagogik i Sverige haft svårt att definiera sig själv som en särskild disciplin, vilket inte är förvånande då pedagogiska kunskaper måste användas av alla verksamma lärare. Vid såväl förskolor som grundskolor och gymnasier, vid universitet och högskolor och vid sjukhusens kliniska avdelningar finns lärare. Inte så märkligt då att den statliga utredningen föreslog att den pedagogiska forskningen skulle ha en vidare definition som ett nytt »vetenskapsområde».

Som bakgrund till dessa förändringar finns också bildandet av ett nytt statligt Vetenskapsråd, som slog samman de tidigare disciplinärt inriktade forskningsråden till ett enda. Det nya Vetenskapsrådet delades i fyra »vetenskapsområden»: samhällsvetenskap-humaniora, medicin, naturvetenskap och teknik. Den pedagogiska forskningen omvandlades till ett femte vetenskapsområde, och en Utbildningsvetenskaplig kommitté (UVK) ansvarade för områdets utveckling som skulle prioritera forskningsansökningar på samma sätt som de andra områdena.

Flera kritiska röster hördes snart. En del pedagoger ogillade att de medel som skulle ha utvecklats deras forskningsdisciplin plötsligt kunde sökas av alla som var aktiva som lärare på något sätt. Deras missnöje växte förmodligen av att de allmänrepresentanter som alla råd har, och som brukar bestå just av representanter för »allmänheten», det vill säga fackföreningsrepresentanter eller andra utanför de statliga organisationerna, besattes med representanter för andra råd som Vinnova och FAS. Verket för Innovationssystem (Vinnova) och Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap (FAS) har båda en sektorsforskningskaraktär som syftar till utveckling av ekonomi och arbetsliv snarare än till att stödja forskning av rent akademisk karaktär, vilket verkade signalera att UVK inte skulle drivas av de vetenskapliga krav som pedagoger kunde kräva.

Missnöjet tilltog på flera håll när tilldelningen från den nya Utbildningsvetenskapliga kommittén gick flera stora universitetet förbi. Det blev inte bättre av att kliniska forskare vid sjukhus fick medel för att bygga upp sin utbildningsverksamhet, vilket emellanåt ställde andra forskare med en tydlig pedagogisk härkomst utan medel. Det uppstod snart misstankar om att tilldelningen favoriserade särskilda teoretiska inriktningar, och även att ren nepotism hade styrts allokeringen av medel. Det ska erinras om att denna tolkning av den nya situationen inom forskningen inte är helt ovanlig. Med den internationella bakgrunden av allt mer omfattande bedömningar av allt fler ansökningar som delar ut samma totala summor av pengar, och ibland mindre, framstår det inte alls som märkligt att rykten sprider sig om oegentligheter inom bedömningskommittéerna. En artikel som undersökte motsvarande förhållanden inom det brittiska forskningssystemet publicerades för ett antal år sen med den deprimerande titeln: »Misleading, Unscientific and Unjust: the United Kingdom's Research assessment exercise» (Williams 1998; se även Wennerås & Wold 1997, Horrobin 1990).

Den här aktuella studien bygger på ett antal intervjuer med forskare som berörts av omvandlingen av pedagogiken till ett utbildningsvetenskapligt område, och dessutom med sådana som suttit med i Utbildningsvetenskapliga kommittén. Syftet med intervjuerna var att få fram vilka kvalitetskriterier man hade, och vilka man menade hade styrts allokeringen. Det fanns dock bakom undersökningen ett övergripande intresse för de förändringar som forskningslandskapet genomgår, och där samhällets utveckling och forskningens förändring ger utrymme för analyser av pedagogiken som ett samspel, men även kollisioner på en »transepistemisk» arena. Uttrycket, som härrör från vetenskapssociologen Knorr-Cetina, innebär en identifiering av forskarsamhällets egna normer som styrande kvalitetskriterier inom forskningen, men att dessa ofta kommer att kollidera med de normer som driver andra sociala användare inom till exempel statliga organisationer, industri eller bland vanliga medborgare och sociala rörelser. Bildandet av en statlig Utbildningsvetenskaplig kommitté med representanter för forskare inom pedagogiken, och inslaget av allmänrepresentanter från andra statliga organisationer, förvandlar kommittén till en transepistemisk arena där motstridiga idéer om vad som representerar god forskning borde komma till synes.

Denna artikel inleds därför med en kortare genomgång av forskningspolicyteorier som behandlar den utveckling som ligger som bakgrund till omvandlingen av den pedagogiska forskningen till ett vetenskapsområde. I detta avsnitt finns också en genomgång av de utredningar som behandlar denna omvandling, och därefter följer det material som intervjuerna av verksamma inom området givit. En diskussion avslutar artikeln. Förhoppningsvis ska den analys som ges tjäna det kritiska tänkande som den statliga utredningen SOU 1999:63 menade skulle vara en grund för allt lärande inom skolan i ett framväxande komplext samhälle där informationsmängden ständigt ökar. Utredningen ställde inte frågan om denna syn på utvecklingen är riktig, eller den viktiga frågan om den pedagogiska forskningen kan anpassas till de krav som regering och administration för tillfället uppställt.

En artikel i tidskriften *Pedagogisk forskning i Sverige* har nyligen beskrivit hur Skolverkets administratörer funnit det lämpligt att stryka delar av forskarrapporter som inte passat den rådande synen på tillståndet i det svenska skolsystemet (Gustafsson & Rosén 2004). Förfarandet ger utrymme för en allvarigare diskussion om forskningens frihet och forskarnas roll som samhällskritiker, som får anses ha stor betydelse för samhällets framtida utveckling. Frågan är i vilken mån forskarnas normer förändrats i takt med den generella forskningspolitiska omvandlingen, och om det i så fall är till fördel för samhället i stort. Men vi inleder med en kortare genomgång av material som har med området att göra, och sätter detta i samband med en utveckling av internationell forskningspolicy, vilket är tänkt att ge en bakgrund till de förändringar som beskrivs i olika statliga utredningar.

FORSKNINGENS ALLMÄNNA UTVECKLING OCH PEDAGOGIKENS

Vi har redan berört den grundläggande frågan för utredningen *Att lära och leda* (SOU 1999: 63) om hur man skulle tillskapa forskningsresurser för en utbildning som i stort sett saknade forskning och pengar för sådan. Utredningen föreslog som åtgärd att särskilda forskningsresurser skulle byggas upp knutna till lärarutbildningen, och menade att detta skulle stimulera forskning vid andra institutioner som medverkade i lärarutbildningen så att dessa skulle intressera sig för skol- och utbildningsfrågor. Man såg också ett problem i att pengar för forskning ofta var knutna till fakulteter, vilket inte var bra för utvecklingen av tvärvetenskapliga samarbeten.

Det framgår ganska tydligt i den statliga utredningen att man gav sina förslag om en förändring av lärarutbildningen mot en bakgrund av en tänkt samhällsutveckling. Man menade att kunskap i framtiden skulle vara den viktigaste produktionsfaktorn i samhället, att det nya informationssamhället var mer komplicerat än det gamla industrisamhället vilket krävde mer komplexa och ständigt förändrade kunskaper och därmed ett livslångt lärande.

Tanken är att samhället förändrats till något helt nytt och att detta kräver särskilda förhållanden finns närvarande även i de viktigare teorierna inom området för forskningspolicy. Gibbons, Limoges, Novotny, Schwartzman, Scott och Trow (1994) har beskrivit forskningens utveckling som en rörelse från ett tidigare Mode 1-förhållande där forskningen organiserades enligt disciplinära och inomvetenskapliga krav på kvalitet. Ett nytt Mode 2-förhållande inom forskningen kommer istället att ställa krav på mer transdisciplinära samarbeten, ge upphov till hybridorganisationer utanför universitetets sfär där skillnaden mellan grundforskning och tillämpad forskning försvunnit – bland annat på grund av nära samarbeten med sociala användare av forskningen, dvs statliga myndigheter, industri och även samhällets medborgare (Gibbons m fl 1994). Bakgrunden uppges vara utvecklingen mot ett postindustriellt samhälle, som grundas på en vetenskaplig-teknisk-ekonomisk produktionsanalys av samhället (Nowotny, Scott & Gibbons 2001). Med fokus på produktion och ekonomisk utveckling hamnar Mode 2-begreppet

lite utanför pedagogikens område, vars förutsättningar ovan istället blev beskrivna som förändrade genom en utveckling av kunskapens sociala villkor.

Ett annat begrepp som försöker beskriva forskningens utveckling är Etzkowitz och Leydessdorffs (Etzkowitz 1997) Triple Helix, vilket bygger på en syn på samhällets politiska utveckling och den utsuddning av specifika roller för olika strukturer i samhället som denna menas innebära. Etzkowitz (2002) har beskrivit en samhällelig utveckling snarare än en ekonomisk där de tidigare skillnaderna mellan industri, stat och universitet har upplösts och man börjat ta över varandras roller en i utvecklad form av demokratisk korporativism. I ett annat arbete har samme författare poängterat att denna utveckling medfört en stark kommersialisering av universitetsforskningen och att amerikanska universitetsforskare har utvecklat en nyföretagaranda som hämtats direkt från industrivärlden (Etzkowitz 1997). Därigenom finns det anledning att fråga om upplösandet av skillnaderna mellan de olika strukturerna beror på att universiteten helt enkelt börjat överta det kommersiella samhällets normer.

Uppenbarligen finns det en ganska stor skillnad mellan den forskning som finns i Etzkowitz perspektiv jämfört med den som denna artikel behandlar. Pedagogiska forskare har kanske möjligheter att bilda små företag runt sina forskningsresultat, men möjligheterna att arbeta nära industri och finansieras av stora företag, som är fallet till exempel inom mycket medicinsk forskning idag, är förmodligen begränsade. Den statliga utredningen påpekade också detta och menade att forskningen på lärarutbildningens område förmodligen även i fortsättningen måste finansieras via stat och kommun (SOU 1999:63 s 259).

Ett generellt problem med den pedagogiska forskningen och forskning om skolan var att den ofta utfördes som beställning av skolverket eller andra myndigheter som var knutna till statliga eller kommunala organisationer. Detta förhållande skulle kunna tänkas påverka utformningen av den pedagogiska forskningen till att bli anpassad till de krav som myndigheterna ställde på den – det vill säga en Mode 2 eller en Triple Helix-situation för området. Närmare kontakter mellan forskare och finansiärer leder förmodligen till en anpassning av forskningen till perspektiv som med lätthet av beställarna kunde uppfattas ha en direkt nytta i den praktiska verksamheten. Utredningen beskrev också en sådan konstruktion av utbildningsvetenskapen. Först som en förstärkning av de teoretiska och reflexiva forskningsperspektiven, och därefter som en situationsanpassning där universitet och högskolor måste närma sig kommuner och regionala utvecklingscentra.

För att få till stånd en sådan utveckling var det nödvändigt att bredda pedagogernas specifikt disciplinära perspektiv till ett betydligt bredare utbildningsvetenskapligt vetenskapsområde. Den statliga utredningen betonade mycket tydligt varför denna begreppsliga förvandling var nödvändig. Inrättandet av fyra vetenskapsområden, ett humanistiskt-samhällsvetenskapligt, ett medicinskt, ett naturvetenskapligt och ett tekniskt:

används således som ekonomiskt administrativt styrmedel för riksdagen för att fördela resurser till forskning och forskarutbildning. Etablerandet av begreppet vetenskapsområde förväntades dessutom

öka möjligheterna att skapa mång- och tvärvetenskapliga forskningsmiljöer (SOU 1999:63 s 270 f)

Notera att skrivningen av utredningen uttryckligen anger vad som var begreppsförändringens syfte, en uppgift som annars brukar tillfalla analytiker. Denna skrivning var tydlig i den proposition som regeringen skrev år 2000, där det konstaterades att indelningen i vetenskapsområden »sålunda framförallt är en struktur för statsmakterna att fördela medel direkt till universitet och högskolor för forskning och forskarutbildning» (Proposition 1999/2000:135 s 7).

Denna omvandling av forskningens förutsättningar är vad som ger utrymme för frågan vad som bör sysselsätta den pedagogiska forskningen, och hur fri den möjligen skall vara från påverkan av politiska krav. Att det borde finnas någon balans mellan forskningsbehov och statliga behov av styrning av forskning till användbara resultat uppmärksammades också av regeringens proposition i ärendet från år 2000. En balansakt befanns nödvändig mellan å ena sidan högskolans behov av att utbilda forskare och bedriva forskning för att kunna upprätthålla en hög kvalitet inom lärarutbildningen i förhållande till den pedagogiska yrkesverksamhetens behov av forskarutbildad personal. Det andra balansproblemet menades vara i vilken grad och på vilket sätt forskningen skulle styras av fältets behov.

Denna problemformulering tangerar den diskussion som sedan länge förts över de skillnader mellan olika typer av forskning, dvs grundforskning, tillämpad forskning och utvecklingsarbete, som definierades i olika OECD-rapporter under 1960-talet. Frågan är vad som händer om pedagogisk forskning förvandlas till en verksamhet som definieras som en verksamhetsnära forskning där »det praktiska arbetet och lärargärningen står i centrum för forskarnas verksamhet» (SOU 1999:63 s 263). En rapport från Vetenskapsrådet kommenterar detta problem i utredningen, och konstaterar att det i denna ibland är svårt att skilja på vad som avses med forskning och hur detta skiljer sig från utvecklingsarbete (Fransson & Lundgren 2003). Vetenskapsrådets rapport påpekar att begreppet utbildningsvetenskap till slut riskerar att likna ett »svart hål», som kan innesluta allt och alla kan omfatta.

De tankar som ligger bakom formuleringen av begreppet utbildningsvetenskap har därigenom stora likheter med dem som finns som bakgrund till Gibbons Mode 2-begrepp. Denna syn på forskningens utveckling innebär dock flera problem. Ett sådant är att forskning, och kanske särskilt samhällsvetenskaplig sådan, i det moderna samhället ansetts ha en oberoende ställning i förhållande till alla uppdragsgivare. Frågan om forskningens relevans och dess eventuella oberoende till statliga uppdragsgivare är därför inte direkt att betrakta som ny. Den samhällsvetenskapliga forskningens oberoende av statliga myndigheter berördes till exempel redan i samband med bildandet av de svenska forskningsråden efter andra världskriget.

Vetenskapsråden kan under efterkrigstiden sägas ha uppfattats som vara specifikt styrda av strängt inomvetenskapliga kriterier för forskning, men man bör minnas att råden strax efter andra världskriget startades med motivet att universitetsforskningen skulle styras mot mål som ansågs värdefulla för sam-

hället, och att direkta fakultetsbidrag ansågs olämpliga som medel för att nå dessa mål (Thorpenberg 2002). Den indirekta statliga styrningen kom dock att anses problematisk för de vetenskaper som var tänkta att ge en kritisk bild av samhället och statliga förehavanden. Speciellt kritisk mot ett samhällsvetenskapligt forskningsråd var Gunnar Myrdal (1944; i Nybohm 1985), som menade att ett sådant var omöjligt att reglera eller styra på samma sätt som teknik eller medicin. Samhällsvetenskaperna måste stå fria från statlig påverkan då ett sådant inflytande inte bara skulle innebära en fara för deras frihet och intellektuella kvalitet, utan för att de också representerade ett studium av människornas sociala relationer till staten. En alltför stark styrning skulle, med andra ord, riskera en förvandling av samhällsvetenskaperna till ett statens verktyg i den dåvarande sociala teknologin. Myrdal framhöll att det bästa sättet att stödja den samhällsvetenskapliga forskningen istället var att ge stöd till institutionerna för stadigvarande forskningsverksamhet, men inte till enskilda forskare eller för särskilda undersökningar.

Att den pedagogiska forskningen redan tidigt utförde uppdrag som finansierades av de statliga myndigheterna, att Utbildningsvetenskapliga kommitténs (UVK) verksamhet inrymdes i det nya begreppet utbildningsforskning som underlättade statlig styrning, och att allmänrepresentanterna i kommittén besattes av personer som representerade andra statliga myndigheter och organisationer, ger utrymme för att behandla UVK som ett exempel för en »transepistemisk arena» där olika kvalitets- och relevanskriterier för forskningen kommer att mötas. Transepistemisk arena är inte ett helt vanligt begrepp och detta bör förklaras.

OM TRANSEPISTEMISK ARENA OCH TEORETISK BAKGRUND

Begreppet *epistemologi* brukar för skandinaver normalt tolkas som ren kunskapsteori, där frågan vad som är objektivt sant eller möjligen subjektivt uppfattat behandlas på ett mycket tydligt sätt. I den engelska och amerikanska kulturen har uttrycket »epistemology» en mer allmän betydelse av teori och bedömning av kriterier och relevansbegrepp, och denna betydelse är således utgångspunkten för Knorr-Cetinas begrepp. Orsaken till utvecklingen av en teori om forskningen som fungerande på en transepistemisk arena var det starka mottagande som Latour och Woolgars (1979) verk *Laboratory life* fick inom vetenskapsstudiernas område under 1980-talets början. Boken representerade en mikrosociologisk ansats där spelet mellan forskare på ett laboratorium detaljstuderades. Forskarna sågs indragna i en kamp för att erhålla kulturellt kapital genom att öka sin trovärdighet, och spelet sågs som direkt jämförbart med marknadsekonomiska förhållanden, det vill säga det styrdes av efterfrågan och tillgång på kunskap och kompetens vilken investerades med tanke på högsta möjliga vinst.

Knorr-Cetina (1982) protesterade mot denna enkla syn på forskning, som hon beskrev som kvasiekonomisk eftersom den såg forskningsarbete som drivet av behovet av att ständigt öka kostnaden för andra forskare att framställa andra och motstridiga resultat, det vill säga gav en bild av »pure scientific capitalism». Denna mikrosociologiska modell av vetenskapen ansåg

Knorr-Cetina skulle ersättas med en som tog mer hänsyn till de större nationella och internationella sammanhang som forskare ofta sågs inblandade i. Hon hade noterat att forskare ofta kom tillbaka från möten med finansiärer inom såväl industri som statliga forskningsråd för att skriva om ansökningshandlingar, vilket ofta helt kunde förändra ett projekts inriktning.

Det var dessa större sammanhang som Knorr-Cetina ville se som en transpistemisk arena, och hon menade att det inte var möjligt att göra en bedömning av verksamheten utan att räkna med det större spelet mellan olika finansiärer som indirekt, eller till och med direkt, påverkade forskningens inriktning. I hennes modell fanns dock inte någon specifik identifiering av olika sociala intressen. Den transpistemiska arenan var därigenom ganska diffust beskriven som något »utanför laboratoriet» där olika faktorer påverkar forskningens utförande.

Det finns därför anledning att utveckla tanken på olika sociala intressen utanför forskningen som påverkar dess inriktning, och även differentiera olika forskningsdiscipliners kulturella inriktning i förhållande till dessa intressen. Jag har tidigare utvecklat en sådan teori för den medicinska forskningen i avhandlingen *Kriterier och relevans: om ett allokeringssystem inom den kliniska medicinen* (Thorpenberg 1999), då de olika medicinska subdisciplinerna sågs påverkade av olika akademiska kulturer. De laboratorieorienterade disciplinerna inom medicinen påminner till exempel mycket om naturvetenskap, medan epidemiologer ofta använder samhällsvetenskapliga metoder och synsätt. Dessa skillnader innebär ganska annorlunda epistemologiska bedömningar; antalet försöksdjur som behövs för att verifiera en hypotes i laboratoriers strängt kontrollerade miljö skiljer sig från det stora antal patienter som måste ingå i en epidemiologisk studie för att den ska räknas som vederhäftig. Förhållandena inom den specifikt kliniska medicinen kan därmed uppfattas som särskilda för disciplinen.

Men det räcker inte med att konstatera att de olika subdisciplinerna påverkades av olika akademiska kulturer: den kliniska medicinen har dessutom starka finansiella band med såväl stat som kommun, med små och stora stiftelser och industriföretag. Dessutom fanns som en särskild egenskap för den kliniska medicinen en direkt finansiering från patientorganisationer som får representera vanliga medborgares intresse för forskningsresultaten. Inom andra forskningsområden kommer medborgarnas intressen annars enbart indirekt till synes genom inflytande från politiska representanter.

Modellen räknade således, förutom de tidigare beskrivna olika akademiska kulturerna, dessutom med fyra samhällsliga sociala strukturer med olika intressen: stat, industri, medborgare och slutligen universitetsforskarna som får representera en egen social struktur (Thorpenberg 1999). Andra akademiska kulturer som naturvetenskap och humaniora står ganska långt ifrån varandra i kulturell mening. De epistemologiska skillnaderna är ganska betydande mellan »hård» naturvetenskap och »mjuk» humanistisk texttolkning inom den hermeneutiska traditionen, men det relativa avstånd som dessa discipliner har till eventuella sociala användare gör att de strukturellt påminner om varandra trots de kulturella olikheterna. Samhällsvetenskapen däremot har historiskt ett tydligare samband med de statliga organisationerna,

och några discipliner skapades i Sverige ursprungligen för att täcka behovet av statstjänstemän (Therborn 1974).

Denna modell är dock enbart tänkt att ge en nödvändig generell bild av forskningslandskapet, men syftar inte till detaljstudier. De kulturella och strukturella skillnaderna inom exempelvis de ekonomiska vetenskaperna är ganska stora: nationalekonomi har till exempel en påfallande akademisk grundforskningsframtoning jämfört med företagsekonomi, och en naturvetenskaplig fakultet kan rymma flera discipliner som kultur- och miljövård, vilka skiljer sig såväl i kulturell som strukturell mening från de klassiska fysiska vetenskaperna. Ett problem med modellen är dessutom att den huvudsakligen är deskriptiv, medan ett emancipatoriskt eller normativt frigörelseperspektiv saknas.

Detta perspektiv anas dock bakom tanken att vissa discipliner har ett tydigare samröre med de intressen som normalt förknippas med sociala rörelser. Frigörelse från det bestående är därigenom inte en tanke som svävar fritt i luften, utan som snarare representerar ett tänkt historiskt subjekt som ger utrymme för Modernitetens sociala utveckling. Det kan invändas att ett emancipatoriskt »borde vara» ändå måste kunna förutsättas utan en sådan social bestämning, men detta framstår i praktiken som ett teoretiskt »borde vara» snarare än att spegla verkliga förhållanden.

Om denna generella modell emellertid anpassas för den pedagogiska forskningen kommer dess kulturella påverkan av samhällsvetenskap till synes, och de starka krav på reflektion som finns i utredningen SOU 1999:63 kan uppfattas som ett ganska typiskt uttryck för en samhällsvetenskaplig disciplin. Dessutom framtonar de socialt strukturella band som disciplinen haft med statliga myndigheter som gett den en samhällslik funktion inom skolväsendet. Inte så märkligt då att man i samma utredning konstaterade att möjligheterna att få stöd från kommersiella organisationer var små, och att forskningen även i framtiden huvudsakligen måste finansieras från statliga medel.

Omdefinieringen av den pedagogiska disciplinen till ett utbildningsvetenskapligt forskningsområde innebär dock en styrning mot tvärvetenskaplighet och mer användbara resultat, och frågan är hur forskarna ställer sig till denna omvandling. Genom att betrakta Vetenskapsrådet och dess Utbildningsvetenskapliga kommitté som en transepistemisk arena, där de olika sociala intressena kommer till synes, finns möjlighet att se hur denna utveckling bemötts. Begreppet »arena» innebär här mötesplats, och har således en mer distinkt betydelse jämfört med Knorr-Cetinas mer allmänna beskrivning av en värld utanför laboratoriet. Vi vänder oss nu till de intervjuer som gjorts av företrädare för det utbildningsvetenskapliga vetenskapsområdet.

INTERVJUSTUDIE: METOD OCH FRÅGOR

Frågorna i den här aktuella intervjustudien försökte finna forskningsideologiska skillnader mellan »vanliga» pedagogiska forskare, och forskare helt eller delvis utanför det pedagogiska ursprungsområdet. I och med att forskningsområdet breddats fanns ett antal sådana forskare tillgängliga. Det var också intressant att se om medlemmarna i Utbildningsvetenskapliga kommit-

tén hade en annorlunda uppfattning om vad som representerade kvalitet i pedagogisk forskning jämfört med forskare som inte fanns med i kommittén – och dessutom att se om allmänrepresentanterna i kommittén hade en annan vetenskapsuppfattning än andra kommittémedlemmar. Det är dock viktigt att påpeka att antalet medlemmar i Utbildningsvetenskapliga kommittén inte var stort, vilket gör rent kvantitativa analyser ganska poänglösa. För att ha en någorlunda balans mellan kommittémedlemmar och övriga intervjuades 13 personer, varav 6 satt med i kommittén och 7 inte gjorde det. Några av kommittémedlemmarna var dessutom så kallade allmänrepresentanter. Studien är huvudsakligen kvalitativ, men kategoriseringen som beskrivits ovan finns med som en bakgrund till bedömningarna.

Det fanns dessutom ett intresse av att se hur olika kvalitetskriterier eventuellt påverkat allokeringen, eller om forskare i allmänhet såg den peer review-process som utfördes som färgad av ren nepotism. Som påpekades redan i inledningen har numera ganska mycket kritik riktats mot de omfattande bedömningsprocedurer som görs av fler och fler forskningsansökningar som ges allt mindre bidrag. De eventuella beskyllningar av oegentligheter som förekommer internationellt torde ligga på samma nivå i Sverige, med tanke på att utvecklingen av forskningsfinansieringen och förhållandena runt denna går i ungefär samma riktning. Intervjuerna inleddes dock med en mer allmän fråga om forskningsinriktning och teoretisk eller metodisk bakgrund, vilka samarbeten man hade och hur gruppen finansierades, för att sedan övergå i frågor som berörde synen på förändringar av forskningslandskapet generellt och därefter grundläggande forskningsideologi för de intervjuade. Därefter ställdes frågor som mer direkt behandlade Vetenskapsrådet och dess Utbildningsvetenskapliga kommitté. Frågorna som ställdes var:

- *Betraktar du din forskning som grundforskning, som tillämpad forskning, som utvecklingsarbete, eller är denna uppdelning ett föråldrat sätt att se på verksamheten?*
- *Vilken typ av forskning anser du det viktigt att stödja?*
- *I vilken mån bör forskningen numera vara beroende av olika finansiärers krav på social eller ekonomisk tillämpbarhet? Har den fria forskningens villkor förändrats?*
- *Vad är målet för din forskning?*
- *Vad är god forskning?*
- *Vad är/bör vara målet för Vetenskapsrådets verksamhet?*
- *Har Utbildningsvetenskapliga kommittén fungerat enligt dina önskemål? Förklara varför, oavsett ja eller nej.*

Nedan redovisas resultaten av studien.

RESULTAT AV INTERVJUERNA

Svaren på frågorna ovan delas således in i tre grupper. Det föreföll relevant att inledningsvis redovisa hur forskare och kommittémedlemmar såg på forskningslandskapets utveckling i stort, och därefter beskriva eventuella förändringar av vad man ansåg vara bra forskning. En sista grupp av frågor skulle ge en bild av deras syn på Vetenskapsrådet och Utbildningsvetenskapliga kommitténs verksamhet i förhållande till forskningsideologiska förhållanden.¹

Fråga 1: Betraktar du din forskning som grundforskning, som tillämpad forskning, som utvecklingsarbete, eller är denna uppdelning ett föråldrat sätt att se på verksamheten?

Några svarade direkt att den traditionella uppdelningen mellan grundforskning, tillämpad forskning och utvecklingsarbete kändes föråldrad. De flesta svarade dock att denna uppdelning fortfarande var aktuell, och det går inte att hitta någon tydlig skillnad i bedömningen av forskningens allmänna utveckling mellan grupperna av medlemmar i Utbildningsvetenskapliga kommittén och pedagogiska forskare. Begreppen betraktades heller inte som helt okomplicerade. Ett exempel på komplexiteten i den nya situationen inom det pedagogiska området framgår i svaret nedan:

Nja, jag tycker att det är en helt ok uppdelning. Det vi bedriver idag är ett slags grundforskning, men samtidigt ligger det ju praktiken oerhört nära. Det råkar bara bli så, jag har alltid drivits av frågor och tycker att vi har en svensk formel där vi kan hävda att grundforskning och praktiken ligger nära.

Pedagogik synes således vara ett område som inte går att kategorisera på samma sätt som till exempel naturvetenskaplig grundforskning, där ett tydligare avstånd funnits mellan grundforskning och tillämpning, då disciplinen aldrig har upprätthållit en så tydlig skillnad. En annan intervjuad pekade på den politiska bakgrunden till förändringarna av koncepten, och dessutom på de skillnader som finns mellan till exempel medicin och pedagogik när det gäller möjligheter att samarbeta med den kommersiella sektorn:

Frågar man OECD eller EU så säger de att begreppen är föråldrade. Och det tror jag de gör för att grundforskningen är kostsam och krävande och inte alltid implementerbar, så de vill gärna ha tolkningsföreträde. I EU-projekten är det ju väldigt mycket av tillämpning, omsättning, hitta nya strukturer, det vill säga samverkan mellan forskning och produktion, som finns inom medicin men som inte finns inom pedagogik. I Sverige är det väldigt ovanligt att pedagoger forskningssamarbetar med ett kommersiellt företag.

En annan intervjuad påpekade att det enda sättet att påverka de produkter som användes i skolan var att försöka hitta samarbeten med de företag som producerade materialet, och att det inte var problematiskt så länge forskningen fick vara fri, kunde förhålla sig kritisk och man hade ett tydligt kontrakt. De svarande får tillsammans anses ge en bild av den pedagogiska

forskningen som i mycket går utanför de allmänna beskrivningar av forskningens utveckling som görs i Mode 2- (Gibbons m fl 1994) och Triple Helix-teorierna (Etzkowitz 1997). De flesta ansåg istället att uppdelningen i en mer djupgående grundforskning och en mer tillämpad variant fortfarande var adekvat för området, och det kunde inte hittas någon tydlig skillnad mellan kommittémedlemmar och forskare för denna fråga.

Fråga 2: Vilken typ av forskning anser du det viktigt att stödja?

Även på denna fråga svarade nästan alla med att påpeka att pedagogik och lärarutbildning inte omedelbart gick att jämföra med den allmänna utvecklingen av forskningslandskapet. En person sade uttryckligen att »Mode 2 inte finns i lärarutbildningen». Trots denna skillnad beskrev nästan alla den forskning som idag borde stödjas i relevanskopplade termer, som förmodligen har med lärarutbildningens specifikt användbara karaktär att göra. En intervjuad beskrev förhållandet mellan behov av ren kunskapsutveckling och användbarhet på följande sätt:

Det är ju så att 30 procent av Sveriges befolkning idag befinner sig i någon sorts utbildning: i skola, i gymnasie- eller högskola. Och det som händer där i form av lärande och kunskapsbildning vet vi ganska lite om. Vi påstår mycket och hävdar mycket och har många idéer om hur det är, eller kan vara eller bör vara. Men forskningsbaserad kunskap, seg grundforskning om läroprocesser och så vidare, är ofta undermåliga eller är inte utvecklade, eller så finns det ingen finansiering för dem ... Ser man volymmässigt på det, så är utbildningsvetenskaplig forskning en spott i Atlanten egentligen, jämfört med teknisk forskning eller medicin. Svensk polarforskning har ungefär samma budgetram som utbildningsvetenskaplig forskning, så det är inte stora pengar.

Några enstaka intervjuade pekade mer tydligt på de problem som fanns för den pedagogiska forskningen i en situation med mer tydliga krav på tillämpbarhet:

När det gäller pedagogik så är det stora problemet bristen på teoretisering och seriös metodutveckling. Det tenderar att det bli normativt, det tenderar att vara styrt av externa intressen, det tenderar att vara härjat av modeflugor, och de stora kunskapsbehoven inom området tycker jag är att utveckla begreppsapparaten, och förstå den. Men det gäller främst pedagogiken: det kan finnas andra områden inom forskningsvärlden som jag inte skulle vilja beskriva på samma sätt, och som kanske istället tenderar att bli alltför inåtvända och teoretiserande eller alltför snäva. Där skulle man hellre vilja se en tillämpning och anknytning till praxis.

Här framkommer ett behov just för pedagogik och utbildningsvetenskap att ha en tydligare grundforskningskaraktär, jämfört med en del andra vetenskapsområden. Endast några enstaka intervjuade svarade dock i sådana termer. En majoritet svarade istället i termer som i det tidigare citatet där ren

kunskapsutveckling hade en specifik användbarhet för utvecklingen av skolans verksamhet. Några enstaka intervjuade tog redan här upp frågan om Utbildningsvetenskapliga kommitténs policy att ha bredare syn på vad som representerade området, och en av de intervjuade gav bakgrunden till frågan:

Utbildningsvetenskapliga kommittén inrättades inom Vetenskapsrådet, och konflikten byggdes in redan från början. Den konflikten är större än ledamöterna eller kommittén, den beror inte bara på dom. Konflikten är väldigt enkel: Vetenskapsrådet är rådet för att finansiera vetenskaplig forskning, och det ska använda vetenskapliga kriterier, och det ska skötas huvudsakligen av vetenskapsmänniskorna själva. Och då finns fyra råd inom VR, som ska fungera enligt detta. Men UVK är inte ett råd, men har kommit att fungera som ett sådant. Så det blir ett femte råd, ett forskningsråd som styrs av kvalitativa kriterier. Men UVK kom till på annat sätt än de andra. Det kom till genom en statlig utredning och kopplades till den nya lärarutbildningen, så att kommittén från början fanns för att främja lärarutbildningens förvetenskapligande. Man byggde in ett önskemål, ett kriterium som är annorlunda än för resten av VR, det blir nåt slags professionaliseringssträvande.

Bildandet av en Utbildningsvetenskaplig kommitté inom Vetenskapsrådet kommer således från början att få en politisk bakgrund, och att vara annorlunda motiverat än vad som är brukligt för ett statligt forskningsråd. Med sin tydliga uppgift att »förvetenskapliga» lärarutbildningen och det därav följande behovet att bredda allokeringen av medel till alla utbildningar som har med skola och universitet att göra, framstår UVK närmast som ett sektorsråd mitt i det vetenskapligt motiverade Vetenskapsrådet. Det framgår av samtliga intervjuades svar på denna fråga att nästan alla menade att de såg pedagogik och utbildningsvetenskap som forskning vilken tog fram behovsmotiverad kunskap för skola och universitet och därigenom hade ett självklart samhällsintresse. Frågan om forskningens och forskarnas frihet från direkta krav från finansärer synes därför viktigare än dess autonomi från samhället i mer generella termer, och det var därför en följande fråga.

Fråga 3: I vilken mån bör forskningen numera vara beroende av olika finansierares krav på social eller ekonomisk tillämpbarhet? Har den fria forskningens villkor förändrats?

Endast ett fåtal av de intervjuade svarade med ett tydligt klassiskt akademiskt hävdande av självständighet i förhållande till finansärer. Det vanligaste svaret var istället att det fanns ganska mycket utrymme för fri forskning idag, och att den friheten blivit i någon mån större med en Utbildningsvetenskaplig kommitté. Denna åsikt fördes oftare fram av de i gruppen av intervjuade som inte satt med i UVK. En person pekade dock på den starkare styrning som forskningen utsattes för idag:

Tror att det är bättre med mindre kontroll. Forskningen är ideologiserad idag, och det innebär att det finns vissa idéer om hur det bör

vara. Vissa har dessa idéer och de har makt, och då ska världen rätta sig efter det ... Jag tror inte på den ideologiska styrningen av forskningen. Det anser jag definitivt är fallet inom mitt område. Om man tar något som är externt till forskningen, som till exempel att man måste samarbeta med en mindre högskola för att få medel från UVK. Det är absurt. Då finns det en ideologi som säger att man ska sprida forskningen, och tidigare sa man att den skulle koncentreras. Man vill att pengarna ska komma till godo. Men det finns inget som säger att forskningen blir bättre för att jag gör den med någon från Borås.

Vi noterar att den styrning som här åsyftas inte är rent partipolitisk, utan snarare policyorienterad och mer berör generella idéer om hur forskning ska utföras; exempelvis att samarbeten mellan forskare är bra, att mindre högskolor ska stödjas. En annan intervjuad pekade dock på sambandet mellan policyinriktning och ren politisk styrning:

Å ena sidan ska forskningen vara fri och kritisk, det är ju det här med den goda forskningen med självreflektion och så vidare, å andra sidan är samhällsresurserna ju inte outtömliga och då finns ett slags ansvarstagande att det ska finnas någon nyttoaspekt. Och det är en väldigt svår balansgång mellan bruksvärde/nyttovärde av forskningen och den förhållandevis kritiska forskningen. Och om staten styr forskningsresurserna för kraftigt finns risk att kritiken av statens egna aktiviteter hamnar inom parentes.

Den intervjuade erinrar om att situationen förändrats men att denna förändring är förstaelig och inte är enbart negativ, vilket var den vanligaste svars-kombinationen för denna fråga. Några intervjuade talade dock om sambandet mellan policy och politik och menade att förändringen inte är helt oproblematiske. Det tidigare samhällskontrakt som funnits mellan universitetsforskare och samhälle, där forskarna sågs ha en samhällskritisk uppgift, hade inte explicit förändrats men en intervjuad menade att en tendens trots allt var märkbar:

Politisk styrning av forskning är ofrånkomligt. Det är en alldeles för viktig verksamhet för att politikerna inte ska bry sig. Men den politiska styrningen ska manifesteras som resursallokering, det vill säga man ger pengapåsar till olika sorters forskning. Men sen ska politiker inte ägna sig åt någon styrning. Vi har ju i Sverige olika myndigheter, verk och administrationer som ger pengar. Och där finns ju många potentiella synergieffekter. Man brukar anföra samarbetet Ericsson och Televerket som exempel. Man hade beställarkompetens på Televerket och forskarkompetens på Ericsson vilket gav en gynnsam utveckling ... Hade vi haft en ren forskarstyrd forskning så hade forskarna kanske själva valt sina favoritfrågor och då hade vi inte fått samma bredd i belysningen. Nu har vi ett Skolverk som i någon mening är kunskapsproducenter själva, och då har vi ett problem med arbetsfördelningen. De tycker sig kunna gå in i forskarnas rap-

porter och ändra. Det var nyligen en rapport om naturvetenskapligt intresse i svenska gymnasier där man hade etablerat en positiv bild, ett stort intresse, men det fattade inte Skolverket, så man strök bort delar av rapporten.

Vi noterar att inledningen av svaret ger uttryck för ungefär samma pragmatiska inställning som fanns i föregående svar, det vill säga en politisk styrning av forskningen är ofrånkomlig och inte enbart att uppfatta som negativ. Den intervjuade fortsätter dock därefter med att peka på de förebilder som påverkat den rådande forskningspolicyn, och som framgår har dessa ofta hämtats från teknologins område.

När denna synergieffekt söks inom samhälls- och utbildningsvetenskap genom samarbeten mellan statliga myndigheter och pedagogiska forskare kommer genast problemen med en sådan ordning fram. Skolverkets tjänstemän anser tydligen ibland att kritiska synpunkter kan strykas ur de rapporter som forskarna framställt. Frågan är om inte de ganska många pragmatiska svaren här tar allt för lätt på problematiken i den nya situationen inom forskningen. Hur ska den allt tydligare styrningen av forskningen egentligen kunna anpassas till idealet om en fri samhällskritisk forskning och ett demokratiskt samhälle, där olika tolkningar av verkligheten ska få utrymme?

De följande frågorna berörde den eventuella förändring som den nya situationen inom forskningen inneburit för de intervjuades uppfattning om vad som representerade god forskning. Det kunde möjligen tänkas att tydligare policykrav och hårdare politisk styrning inneburit att forskares traditionella idéer om tydliga akademiska kvalitetskriterier för forskning tonats ner, för att ersättas med relevanskrav och en tydligare samhällelig nyttoaspekt.

Fråga 4: Vad är målet för din forskning?

Den första frågan handlade om vilket mål forskarna hade för sin forskning, och om det var intressant om det fanns någon skillnad mellan de mål som kommittémedlemmar och vanliga forskare uppgav. Det visade sig att svaren kunde delas in i två typer, dels en traditionellt akademisk syn där målet för forskningen var att göra forskning av hög kvalitet och finna ny kunskap och förståelse, dels kopplades de vetenskapliga kriterierna ofta till relevanskriterier då målet för den nya kunskapen var att fördjupa och problematisera kunskapen om skolan eller barns villkor. Ett exempel på mer traditionella akademiska mål för forskningen gavs av en kommittémedlem:

Det är inte ett mål. Men vi vill bidra till att utveckla ett teoretiskt perspektiv, som handlar om villkoren hur kunskap förs vidare och reproduceras. Vilka mekanismer som samhället skapar för att åter skapa det hela.

En annan forskare (ej kommittémedlem) gav uttryck för den ganska starka praxisorientering som pedagogik och utbildningsvetenskap innebär och svarade:

Det är att finna kunskap. Sen är pedagogiken väldigt praxisnära, tillämpad. Och med det svenska systemet innebär det styrningar mot

vissa områden. Det går att få pengar för vissa saker, men inte för vissa andra. Det påverkar förstås vilken typ av forskning man kan göra. Komparativa jämförelser är ofta av dagsaktuellt intresse. De görs ju med ganska enkla parametrar, och man kan till och med fråga om det ska betecknas som forskning eftersom det faktiskt kan göras av andra än forskare. Men man har ju för all del möjlighet att fördjupa sig i specifika aspekter och utnyttja materialet.

Av någon anledning var denna balans mellan akademiska kriterier och relevans för det svenska utbildningssystemet mer vanlig bland de »vanliga» forskarna, medan de tydliga akademiska kriterierna för den forskning man höll på med var vanligare bland de intervjuade som var kommittémedlemmar. Dock bör man minnas att några kommittémedlemmar inte kunde svara på denna fråga eftersom de inte längre ansåg sig vara aktiva forskare. Det var därför intressant att ställa ungefär samma fråga i mer generella termer, det vill säga vad de intervjuade allmänt ansåg vara god forskning.

Fråga 5: Vad är god forskning?

Svaren på denna fråga visar hur överraskande starka de traditionella akademiska kriterierna på forskning är. Nästan samtliga intervjuade svarar att frågeställningar måste vara intressanta och att god forskning ska ge ny kunskap. En ganska vanlig formulering av en kommittémedlem för vad som innebar god forskning var:

Forskning som kommer fram till något som är av intresse. Jag är personligen väldigt resultatorienterad och begär att få veta om det är värt att få reda på. Annars inom den pedagogiska forskningen; man ska vara teoretiskt välgrundad, och många är metodiskt välgrundade, men vad man sedan kommer fram till är av mindre vikt. Forskning ska öka det kollektiva vetandet.

Det finns i det tydligt kunskapsorienterade svaret ovan en klar åsikt att svaret på frågorna ändå måste vara värda att veta, det vill säga den intervjuade ger inte uttryck för den nidsbild av forskare som helt bortkopplade från all eventuell samhällsutveckling som är ganska populär numera. Många andra svarade i samma termer, men berörde också forskningens genomförande, dess metodik, validering och självkritik, som i följande svar från en kommittémedlem:

Det är forskning som ger ny kunskap. Den riktigt goda forskningen har den karaktären att man får en synvända. Det som tidigare varit konfliktfyllt, att det klarnar. När det sen gäller bedömningskriterier så gäller det mycket att det finns en stark relation till tidigare forskning. Och det ligger ju i det här med synvändor att det inte går att åstadkomma om man inte vänder det i relation till något. Sen för egen del: det ska vara validerbart, ett av de största hoten mot validiteten i forskningen är att forskare tror så mycket på sin forskning att man ibland underlåter att göra kontroller av data. Man måste vara medveten om bristerna, men man granskar hellre annan forskning som går emot de egna slutsatserna.

Materialet av intervjuer av forskare och medlemmar i Vetenskapsrådets Utbildningsvetenskapliga kommitté visar att det inte finns någon tydlig skillnad mellan dessa båda grupper. Vid närmare granskning visar det sig dock att UVK:s allmänrepresentanter, som kommer från andra råd med sektorsorientering, uppger tydliga relevansbegrepp för vad som utgör god forskning. Forskningen skulle vara »till gagn» eller:

framför allt problemorienterad, och som är möjlig att hantera. Klurig enkelriktad frågeställning är bra, men avgränsad sådan är bättre. Den ska vara bra för yrkespedagogisk verksamhet, men det kan bli problem om den är för snäv. Anser att det är bra om den handlar om yrkesvardag, men inte bara; man bör spegla samhället.

Det ska påpekas att dessa formuleringar inte var de enda som de intervjuade allmänrepresentanterna gav uttryck för. Det ska dock erinras om att det för de andra intervjuade finns en ganska massiv övervikt för mer traditionella akademiska kvalitetskriterier, vilket trots allt får allmänrepresentanternas mer relevansorienterade svar att sticka ut i materialet. Fyndet pekar på den analys av Utbildningsvetenskapliga kommittén inom Vetenskapsrådet som en transepi-stemisk arena, där olika kriterie- och relevansbegrepp för god forskning ställs mot varandra som ett uttryck för olika sociala intressen.

Fråga 6: Vad är/bör vara målet för Vetenskapsrådets verksamhet?

Med dessa frågor och svar som bakgrund ställdes slutligen direkta frågor om Vetenskapsrådet och dess Utbildningsvetenskapliga kommittés verksamhet under de senaste åren. Ur denna fråga framkommer ganska många olika åsikter, där dock ändå tanken att UVK skulle stödja den bästa forskningen inom området var vanligast. Detta torde innebära att många såg UVK som ett forskningsråd bland andra inom Vetenskapsrådet. En intervjuad menade dock att bildandet av Vetenskapsrådet inneburit en tydligare styrning av forskningen generellt än vad som tidigare varit fallet: »UVK ska fördela medel till de bästa forskarna, men sedan Vetenskapsrådet kommit till har forskningspolitiska frågor blivit viktigare.»

Denna generella markering av politiska krav för forskningen menade flera intervjuade var ganska tydlig när det gällde UVKs verksamhet. Ganska många berörde till exempel den motsättning som uppstått mellan de som vill ha ett forskningsråd för pedagogik alternativt lärarutbildning, jämfört med dem som vill ha en breddning av UVKs verksamhet till alla utbildningsområden. En intervjuad gav den politiska bakgrunden till den konflikt som detta skapat:

Politikerna och sakkunniga ställde sig bakom förslaget om en Utbildningsvetenskaplig kommitté men utbildningsministern ville inte trumfa igenom ett nytt vetenskapsområde, och då gjorde man en konstruktion med en kommitté som inte har rådsmedel utan fakultetsmedel, som är en pendang inom VR. Men då är dess potens beskuren, den kan inte styra på samma sätt, och i förslaget diskuteras att utbildningsvetenskap ska handla om pedagogisk yrkesverksamhet och lärarforskning. Medlen skulle alltså finansiera både lärarut-

bildningsforskning, lärarforskning och pedagogisk yrkesverksamhet.

Sen har det här uttrycket förändrats under resans gång, dels i olika arbetsgrupper, dels i uppdrag från regeringen och dels från utbildningsvetenskapliga kommittén själv. Så man kan säga att definitionen har vidgats. Från att primärt ha berört i huvudsak pedagogisk yrkesverksamhet, så har även andra yrkesverksamheter som medicin berörts. Det har gått igång debatter i landet: medlen är så små så man har menat att man bör hushålla med pengarna. Till exempel har Karolinska fått pengar, och nu senast ett projekt om lärande inom ramen för gynekologi. Det är ju ett intressant projekt, men kan ju anses ligga inom gränslandet för vad UVK ska finansiera.

Några intervjuades påpekanden att UVK inte var identiskt med Vetenskapsrådet framstår med denna bakgrund som ganska insiktsfull. En intervjuad erinrade dock om att UVK drevs enligt andra principer än till exempel Vinnova (Verket för innovationssystem), och trots allt inte var att likna vid ett rent sektorsråd. För denna fråga framkom dessutom flera olika synpunkter, som till exempel att UVK innebar en förbättring mot en tidigare situation där utbildningsvetenskap hade stöd från ganska många små bidragsgivare. Dessutom hade UVK huvudsakligen varit »reflexivt» i och med att man enbart stödde ansökningar och inte hade några särskilda områden som man utlyste, vilket var en styrmöjlighet som ofta utnyttjades av andra råd. En intervjuad påpekade dock att UVK hade stött tvärvetenskap och genusforskning som ett resultat av centrala policykrav.

Fråga 7: Har Utbildningsvetenskapliga kommittén fungerat enligt dina önskemål? Förklara varför, oavsett ja eller nej.

Den sista frågan gällde hur man ansåg att UVK klarat sin uppgift, och gav utrymme för de intervjuade att framföra direkt kritik av verksamheten. Det finns i materialet en generell tendens, att de som kritiserar den tendens till breddning av området från ren pedagogik till utbildningsvetenskap inte finns med i UVK. Inte helt oväntat försvarar istället samtliga kommittémedlemmar denna breddning, och förklarar ofta det missnöje som finns med tekniska problem, det vill säga att forskare inte förstått direktiven eller att vissa universitet har en större vana vid att arbeta tvärvetenskapligt, vilket ofta varit ett kriterium för att få medel från UVK. En kritiker menade att breddningen av det pedagogiska området till utbildningsvetenskap var tveksam:

Vissa av direktiven till UVK var OK, men tilläggsdirektiven blev sen vagare och vagare. Breddningen av området har bland annat inneburit att man givit 6 miljoner till gynekologiskt lärande, vilket har fått inofficiell kritik. Man har också stött kvinnliga forskare, yngre och icke-pedagoger. Man stöder Arbetslivscentrum och man stöder läkare. Man har också stött fysiker och en allmän pedagogisering av andra discipliner. De har skickat in ansökningar eftersom det nu

finns pengar, men egentligen är det ett svaghetstecken för pedagogiken att ge till discipliner som är långt ifrån området.

Denna kritik av breddningen, och självkritik av den egna svagheten, från en forskare kan få kontrastera mot den bild av UVKs verksamhet som gavs av en kommittémedlem:

Det har varit en hastig start. Sedan 2001 har vi haft två ansökningsomgångar, och det var nog inte någon forskare som visste hur man skulle göra första gången. Nu senast var ansökningarna mycket bättre. Det var mer stringent och det var fler institutioner som skickade in. Från början var pedagogikinstitutionerna dominerande, men nu är de mindre än 50 procent. Så vi har fått in fler miljöer, och meningen är ju att UVK ska vara något annat än bara pedagogik. Det finns en annan indelning; analogin är klinisk forskning och det gör det ganska annorlunda jämfört med andra avdelningar inom Vetenskapsrådet, som är fullkomligt fackindelade enligt det söktryck som funnits de senaste åren. I UVK är det mer en värdering av forskningens fruktbarhet, det teoretiska bidraget, och en öppnare diskussion.

Kommittémedlemmarna var, som ovan nämnts, i materialet av intervjuer ofta benägna att stödja den breddning som UVK inneburit och att förklara eventuellt missnöje som tekniska problem. Emellertid fanns ett liknande sätt att förklara missnöjet också bland dem som inte satt i UVK. En forskare menade:

Jag har hört ett och annat: många har beklagat bristen på positiv respons. Man säger att det funnits andra kriterier som kön och ålder och nätverk och man blivit bortsorterad. Teoretiskt har det kanske funnits en praxisorientering. Så mycket kvantitativ forskning finns ju inte, så det kan ju vara därför som de inte fått så mycket. I den mån man har skickat ut signaler om vilken sorts forskning man önskat stödja, så har kanske det gjort att vissa forskare inte skickat in några ansökningar.

Den intervjuade nämner, i likhet med de andra citerade, att det funnits vissa generella policydirektiv som styrt utdelningen från UVK, men pekar också på att vissa teoretiska inriktningar haft en fördel i allokeringen. Detta är en ganska vanlig åsikt i materialet, men det finns ganska många förslag på vilken teoretisk inriktning som har favoriserats. Några nämner att det finns ett underskott på kvantitativa, longitudinella, experimentella och kvasiexperimentella studier och ett överskott på kvalitativ forskning, postmodern teoribildning och diskursanalyser. Någon menade också att det sociokulturella perspektivet blivit en »monokultur», och att konstruktivistisk teoribildning fått stryka på foten under senare år. Det var, som ovan nämnts, också vanligt att förklara missnöje som rent tekniska problem: vissa områden hade för få ansökningar, vissa universitetet hade större vana att arbeta tvärvetenskapligt. En intervjuad nämnde nepotism som en faktor i allokeringen, och

påpekade att samtliga kommittémedlemmar fått ganska stora summor från UVK. En kommittémedlem menade dock att nepotismfaktorn var svår att bevisa, eftersom bedömningsgrupperna arbetade hårt med ansökningarna. Flera intervjuade, såväl kommittémedlemmar som icke kommittémedlemmar, menade att motståndet mot en breddning av området var en ren intresseaspekt från pedagogers sida. Som en kommittémedlem uttryckte saken:

Det finns ju ett problem med utdelningen då det ibland är tunt ute på fältet, medan vissa universitetsorter är starka. Men jag är ekumeniker och ogillar den högkyrkliga fraktion som bara vill ha det knutet till lärarutbildningen. Det är dock ingen vetenskaplig kontrovers, utan snarare organisationsintressen mot inomvetenskapliga intressen.

Med denna beskrivning av det professionella motståndet mot den pedagogiska forskningens anpassning till det statliga forskningsrådssystemet, är det dags att summera resultaten av intervjustudien. De intervjuade har givit uttryck för kollisionen mellan intressen inom UVK som liknar den bild av forskningen som uppträdande på en transepistemisk arena gavs i inledningen av denna artikel, och man kan fråga vad det kan innebära för forskningen i ett längre samhällsligt perspektiv.

SAMMANFATTNING OCH DISKUSSION

Denna artikel startade med en kort genomgång av den förändring som den pedagogiska och utbildningsvetenskapliga forskningen i Sverige genomgått i och med skapandet av en Utbildningsvetenskaplig kommitté inom det statliga Vetenskapsrådet. De flesta har förmodligen en syn på det nuvarande Vetenskapsrådet som motiverat av strängt vetenskapliga krav, men man bör minnas att de svenska vetenskapsråden ursprungligen skapades efter andra världskriget för att utgöra styrinstrument för samhällsliga krav på forskningen. Med den dåvarande uppfattningen av att det fanns ett osynligt samhällskontrakt mellan forskare och medborgare förutsattes ren grundforskningsaktivitet ändå komma samhället till gagn på lång sikt, och universitetsforskarna lämnades som konsekvens under flera decennier i fred från inblandning av finansiärers intressen. Eftersom allmänna policykrav ändå alltid funnits, som bakgrund för rådets verksamhet, skulle man kunna se dem som mötesplatser för olika sociala intressen för forskningens utnyttjande, men det starka inflytande som den akademiska kvalitetsbedömningen innebar vid råden har ganska effektivt hindrat att en sådan syn fått fotfäste.

Bildandet av en Utbildningsvetenskaplig kommitté inom Vetenskapsrådet med allmänna policykrav för den pedagogiska forskningen att bli mer tvär- och mångvetenskaplig med regionala och nationella samarbeten, en samtidig politiskt motiverad strävan att skapa ett nytt utbildningsvetenskapligt område som uttryckligen är till för att underlätta statlig styrning av området, och en samtidig tillsättning av allmänrepresentanter från andra råd med sektorskaraktär, ger dock utrymme för att se UVK som en transepistemisk arena där olika sociala intressen av forskningens användning kommer till synes. Den syn på externa intressen och deras inflytande på forskningsprocessen som skissats

av Knorr-Cetina (1982) och beskrevs i inledningen av denna artikel, var dock ganska lös i konturerna och gav en rent allmän bild av forskningen som påverkad av statliga och industriella intressen. En bild av forskningslandskapet som delat först i kulturella skillnader mellan olika akademiska discipliner med olika vanor och epistemologier, och därefter en delning mellan olika sociala strukturer där såväl statliga, som industri-, som sociala rörelser och forskarna själva får representera olika sociala intressen, ger utrymme för en bättre översiktlig bild av olika sociala intressen av forskningens utveckling.

Med denna bild av forskningen framträder pedagogikens kulturella bakgrund i samhällsvetenskap ganska tydligt, och dess krav på samhällskritik framstår inte alls som ovanlig för området. De problem som redan strax efter andra världskriget diskuterades med ett samhällsvetenskapligt råd, att samhällsvetenskapernas kritiska roll äventyrades om statens egna organ fick styra dem, framstår med den Utbildningsvetenskapliga kommitténs bildande som påfallande aktuella. Som några av de intervjuade berättar har statliga finansärer redan strukit delar av forskarnas rapporter om de funnit resultaten opassande, och frågan om forskarnas roll som oberoende sanningssägare i det moderna samhället blir efter alla år av diskussioner plötsligt akut. Den pedagogiska disciplinen har dessutom alltid haft en roll i närheten av de sociala strukturer som hört till stat och regering, och eventuella rop på närmare anpassning av dess forskning för användning inom skolväsendet kan synas omotiverad.

De frågor som ställdes till forskare och kommittémedlemmar vid UVK relaterades till de teorier som försöker beskriva den utveckling av forskningslandskapet i termer av ett Mode 2 eller Triple Helix. Gibbons (Gibbons m fl 1994) Mode 2-begrepp innebär en syn på forskningen som mer tvärvetenskaplig och med närmare samarbeten mellan forskare och finansärer och uppdragsgivare vilket gjort den mer socialt tillämpbar, som följd av en utveckling av samhället till ett postindustriellt stadium. Etzkowitz (1997) Triple Helix-modell skissar en liknande utveckling, men poängterar samhällets sociala utveckling till demokratisk korporatism där de ursprungliga skillnaderna mellan stat, industri och universitet kommit att utsuddas och där universiteten kunnat utveckla kommersiella företag som följd av denna utveckling. De senaste årens forskningspolitiska utveckling har byggt på en tolkning av begrepp som Mode 2 och Triple Helix, och dessa har i sin tur varit beroende av en tänkt samhällsutveckling som klätts i termer av »informations-», »kunskaps-» och/eller »postindustriellt» samhälle.

Värdering och analys av dessa termer faller utanför denna artikels avgränsning men det ska ändå påpekas att de tjänat som stöd för en generell marknadsorientering av universitetsforskningen, och att få röster höjts för att kritisera denna utveckling. Med dessa teorier som bakgrund framstår dock ytterligare krav på samhällsanpassning för den pedagogiska forskningen som ganska långsökta, eftersom man alltid haft en praxisorientering som syftat till att utveckla skola och universitet. Det blir med den strukturella bakgrund som disciplinen haft i närheten av de statliga organisationerna också tydligt att man har färre möjligheter att springa med i den kommersiella utveckling som medicin, teknologi och naturvetenskap genomgått under de senaste åren –

vilket de statliga utredningarna som refererades till i inledningen också kunde konstatera.

Forskarnas svar på frågorna speglar också de ovan beskrivna kulturella och strukturella förhållandena. På frågan om man ansåg att det fortfarande fanns anledning att göra skillnad mellan grundforskning och tillämpad sådan svarade de flesta att det fortfarande fanns en skillnad, men man tillade ofta att pedagogik hade en särskild funktion som forskning för skolans verksamhet, vilket gjorde Mode 2- eller Triple Helix-teorier lite malplacerade i sammanhanget. Några forskare menade att det fanns ett behov av en djupare anlagd grundforskning för området, snarare än en tillämpning som följd av områdets historiska utveckling. Andra menade att den samhällskritiska funktionen för forskningen blivit hotad och pekade på Skolverkets mer aktiva roll i behandlingen av forskarrapporter. Denna sida av de ganska uppenbara problemen med en utveckling av ett Triple Helix inom samhällsvetenskaperna har dessvärre aldrig berörts av dess anhängare. Några forskare pekade också på skillnaderna mellan den pedagogiska forskningen och andra områden, då pedagogik har små möjligheter att utveckla kommersiella anpassningar jämfört med medicin och teknologi. För övrigt var ganska många av de intervjuade överens om att den statliga styrningen inte var direkt »politisk» utan mer allmänt policyorienterad och favoriserade tvärvetenskapliga, regionala och nationella samarbeten, men syftade inte till att stödja statliga åtgärder.

Med denna pedagogikens bakgrund är det inte så märkligt att forskarna ofta svarar i relevansrelaterade termer på frågan om vad som är målet för deras forskning. Med dessa svar kommer dock den direkta frågan om vad som utgör god forskning att leda till den ganska överraskande övervikten för traditionella akademiska kriterier. Intressanta frågeställningar och ny kunskap, goda metoder och solida resultat definierade god forskning. Endast UVKs allmänrepresentanter gav här relevansrelaterade svar: forskningen skulle vara till gagn eller ha ett samhällsligt värde för att utgöra god sådan.

Detta är förmodligen ett resultat av den annorlunda policykultur som länge funnits inom de sektorsorienterade forskningsorganisationerna och representerar andra socialt strukturella intressen än de akademiska, även om bevisvärdet i denna studie för en sådan analys kanske inte kan betraktas som överväldigande starkt. Att flera sociala intressen av forskningen visar sig i materialet är dock vad vi betraktar som ett uttryck för UVKs funktion av en transeparatistisk arena vilket diskuterades i inledningen av denna artikel. Det skall dessutom erinras om att några intervjuade påpekade att UVK trots allt inte utgjorde ett sektorsråd i Vetenskapsrådet. Den statliga utredningen ville också att det nya vetenskapsområdet var tänkt att hitta en balans mellan hög kvalitet i forskningen och styrning av området till fältets behov. Uttrycket transeparatistisk arena framstår därför som mer välfunnet i sammanhanget.

De avslutande frågorna om UVKs verksamhet visar på problemen med breddningen av pedagogiken till en mer allmän utbildningsvetenskap. Några pedagoger ogillar den breddning som det inneburit och att nästan alla andra universitetsdiscipliner som följd fått möjlighet att söka forskningsmedel från UVK. Det framkommer dock i materialet av intervjuer att den »högkyrkliga» fraktionen inte alls är ointresserad av tillämpning av forskningsresultaten;

man svarar ofta med relevansbegrepp och menar att pedagogik sedan länge är praxisorienterad. Det är därför svårt att beskriva oppositionens kritik som klassiskt akademiskt snyftande över grundforskningens förflackning. Det framkommer istället att de viktigaste företrädarna för den »högkyrkliga» fraktionen var de tidigaste tillskyndarna och initiativtagarna till en Utbildningsvetenskaplig kommitté och den breddning av disciplinen som det innebär. Det verkar dock som om man menar att utvecklingen gick ifrån dem, och att den statliga styrningen blivit alltför tydlig och okänslig för disciplinens vetenskapliga utveckling. Man lutar sig som följd åt motsatt håll i båten för att undvika att den välter helt över ända, och framstår egentligen inte som en konservativ eller traditionell riktning i sammanhanget.

Kommittémedlemmarna försvarar inte oväntat den breddning av pedagogiken som UVK inneburit, och man förklarar ofta det missnöje som finns som rent tekniska problem; det vill säga forskarna har inte förstått reglerna, man har inte skickat in ansökningar, och vissa universitetsorter har mer tvärvetenskaplig forskning. Forskarna i studien har ofta ett liknande förklaringsmönster, men tenderar att också se olika teoretiska riktningar som dominerande. Det menades ofta att kvantitativa, longitudinella, experimentella och kvasiexperimentella studier var missgynnade och att det fanns ett överskott på kvalitativ forskning, postmodern teoribildning och diskursanalyser. Enstaka intervjuade menade också att ett sociokulturellt perspektiv blivit dominerande. Bara en enda intervjuad nämnde nepotism som en faktor vilken påverkat allokeringen, men detta motsades av andra intervjuade. Flera intervjuade, såväl kommittémedlemmar som icke kommittémedlemmar, menade att motståndet mot breddningen av pedagogiken var en intresseaspekt från pedagogers sida.

Som sammanfattning och slutord: utvecklingen av den svenska forskningspolitiken har skett under starkt inflytande av termer som Mode 2 och Triple Helix. Dessa koncept har ofta helt utan reflektion betraktats som gällande vid forskningsorganisationer och universitet, och lett till en snabb acceptans av kommersialiseringen av de tekniska och medicinska forskningsområdena. Problemen med denna omvandling och anpassning av dessa vetenskapsområden kanske inte är omedelbart synliga, även om en styrning av områdena till snabba kommersiellt tillämpbara lösningar knappast kan vara fördelaktig för en samhällelig eller industriell utveckling på lång sikt. För den samhällsvetenskapliga forskningen finns traditionellt en uppgift av reflektion och samhällskritik för forskarna, och denna verkar redan ha störts då statliga uppdragsgivare ändrat i forskarrapporter. Det finns också ett professionellt motstånd mot pedagogikens omvandling till utbildningsvetenskap som en anpassning till forskningspolitiska krav på tvär- och mångvetenskaplighet, och regionala och nationella samarbeten. Det finns dessutom bland pedagoger en misstanke att vissa teoretiska riktningar har stötts och andra har ignorerats.

Att det finns misstankar om att det förekommer nepotism i bedömningarna av ansökningar vid Vetenskapsrådet är allvarligt. Om detta i landet är mer utbrett än vad som framtonar i ett begränsat intervjumaterial kan det leda till att allt fler forskare kommer att strunta i det tunga arbetet att få fram högkvalitativa ansökningar till kommittéer som man ändå anser vara »misleading, unscientific and unjust». En sådan utveckling skulle på lång sikt leda till en förtvining av den svenska forskningen, och full transparens är förmodligen

det enda sättet att motverka detta. En större oberoende undersökning av stämningen i de svenska forskarsystemen med utgångspunkt från vad som presenterats ovan kunde ge möjligheter till bättre transparens.

NOT

1. Citaten från de intervjuade är ofta ändrade för att personerna inte ska gå att identifiera. Av samma orsak är citaten inte knutna till särskilda personer genom numrering eller på annat sätt, då en rad utsagor eventuellt kan möjliggöra identifiering.

LITTERATUR

- Etzkowitz, H. 1997: The Entrepreneurial University and the Emergence of Democratic Corporatism. I H. Etzkowitz & L. Leydesdorff (red): *Universities and the global knowledge economy: A Triple Helix of university-industry-government relations*. London: Pinter.
- Etzkowitz, H. 2002: *The Triple Helix of university-industry-government relations: Implications for policy and evaluation*. (Working Paper 2002: 11) <<http://www.sister.nu/pdf/wp11.pdf>> (041029)
- Fransson, K. & Lundgren, U.P. 2003: *Utbildningsvetenskap: ett begrepp och dess sammanhang*. Stockholm: Vetenskapsrådet.
- Gibbons, M., Limoges, C., Novotny, H., Schwartzman, S., Scott, P. & Trow, M. 1994: *The new production of knowledge: The dynamics of science and research in contemporary societies*. London: Sage.
- Gustafsson, J-E & Rosén, M. 2004: Makt och etik i Skolverkets utvärdering av den svenska skolan: Erfarenheter från PIRLS-projektet. *Pedagogisk forskning i Sverige*, 9(1), 58–70.
- Horrobin, D.F. 1990: The philosophical basis of peer review and the suppression of innovation. *JAMA*, March 9, 1438–1441.
- Knorr-Cetina, K. 1982: Scientific communities or transepistemic arenas of research? A critique of quasi-economic models of science. *Social Studies of Science*, 12(1), 101–130.
- Latour, B. & Woolgar, S. 1979: *Laboratory life*. Beverly Hills: Sage.
- Myrdal, G. 1944: Samhällsvetenskapernas utbyggnad vid universiteten och de fria högskolorna. *Ekonomisk Tidskrift*, 46/1944.
- Nowotny, H., Scott, P. & Gibbons, M. 2001: *Re-thinking science: Knowledge and the public in an age of uncertainty*. Cambridge: Polity Press.
- Nybohm, T. 1985: *Den nya forskningspolitiken: forskningsråden växer fram 1942–1950*. (Meddelande 28-11-1985) Uppsala: Uppsala universitet, Historiska institutionen.
- Proposition 1999/2000:135. *En förnyad lärarutbildning, Forskningsstrategi för lärarutbildning*. www.riksdagen.se/debatt/propositioner (041029)
- SOU 1999: 63. *Att lära och leda: En lärarutbildning för samverkan och utveckling*. Stockholm: Fritzes.
- Therborn, G. 1974: *Science, class and society: On the formation of sociology and historical materialism*. Göteborg: RevoPress.
- Thorpenberg, S. 1999: *Kriterier och relevans: om ett allokeringsystem inom den kliniska medicinen*. Göteborg: Göteborgs universitet, Institutionen för vetenskapsteori.
- Thorpenberg, S. 2002: *Det tidiga samarbetet mellan Göteborgs medicinska fakultet och industrin – eller födelsen av Mode 2 i det svenska goda samhället*. *VEST*, 15(4), 5–36.
- Wennerås, C. & Wold, A. 1997: Nepotism and sexism in peer-review. *Nature*, 387, 341–343.
- Williams, G. 1998: Misleading, unscientific and unjust: the United Kingdom's research assessment exercise. *British Medical Journal*, 387/1998, 1097–1082.